

onder het

Palmblad

Tiende jaargang

Nummer 1 maart 2007

Exotische planten en exotische dieren

A large green iguana with a spiky crest and a white orchid flower are the central focus of the cover. The iguana is shown in profile, facing right, with its head and upper body visible. The orchid is white with pinkish-purple edges and is positioned in the lower right corner. The background is dark and textured, possibly representing a natural habitat.

Nieuw Guinea
Paradijsvogels
Krokodilskinken
Coleus
Dwergzeepaardjes
Latouria
Hertshoornvarens
Zeilagamen

5 414306 158122 2 0062 >

Wallace's wonderen

Paradijsvogels

„Als ik denk aan de eindeloze tijd, die deze prachtige schepselen der natuur hier al zijn in dit ruige, moeilijk toegankelijke oord, geboren worden, doodgaan, leven lijden zonder dat wij beschaafde mensen er maar iets van zien of meemaken, is dat wel bijna het bewijs, dat al dat prachtige leven in de natuur niet speciaal voor ons gemaakt is.”

-Alfred R. Wallace-

Paradijsvogels ontleen hun naam aan het feit, dat men dacht, dat deze vogels altijd in de hemel verbleven en nooit landden, omdat ze geen poten en ook geen vleugels bezaten. Ze zweefden als het ware op de hemelse sferen en voedden zich uitsluitend met dauw en regenwater. Het vrouwtje broedde de eieren

uit op de rug van het mannetje. Dat waren nog eens tijden, de aarde was nog plat en vuursalamanders konden nog vuur spugen. Nu weten we beter. Men dacht dat, omdat de vogels uit verre oorden kwamen, die men nog niet kende. De mensen in Nieuw-Guinea sneden bij het bewerken van vogelhuiden

de poten en vleugels af, om de kleurenpracht van de vogels beter tot hun recht te laten komen, als je die huid op je hoofd draagt. In Nieuw-Guinea werden huiden van paradijsvogels al generaties lang gebruikt als relatiegeschenk. Bij een bruiloft of bij dansfestijnen als een 'sing-sing' hebben mannen veren van vele soorten paradijsvogels op hun hoofddeksel om er mooier uit te zien. Voor dit gebruik doden ze deze vogels al eeuwen en nog altijd. Dat levert geen gevaar voor de paradijsvogels als diersoort. Zo een dansfestijn komt bij hen net zo vaak voor als bij ons een braderie met klompendansen en trouwen doet men daar ook meestal maar een keer in het leven. Ook niet onbelangrijk is dat de soorten, die geschoten worden, die soorten zijn die in grote groepen samen pronken en waar alleen bepaalde mannetjes mogen paren. Hun plek wordt al gauw ingenomen door andere mannetjes. Paradijsvogelmannen dragen niet bij aan de verzorging van hun nageslacht. Dat is vrouwenwerk. Zodoende vormt dit traditionele gebruik van vogels voor de soort op zich geen probleem.

Papuaschone met hoofdtooi van paradijsvogelveren.

Foto: Michael J. Tyler.

afbeeldingen

De eerste boeken, waarin deze vogels afgebeeld werden, tonen afbeeldingen van zwevende vogels, die alleen op aarde kwamen, als ze dood uit de lucht vielen. Latere afbeeldingen tonen veel vogels, die nagetekend werden van vogelhuiden. De tekenaar had er geen idee van, hoe de vogel en zijn veren in werkelijkheid getooid waren. Vaak kloppen die afbeeldingen dus niet met de werkelijkheid.

Enkele van de mooiste ornithologische boeken ooit gemaakt gaan over paradijsvogels. In kleine oplagen gedrukt en met de hand ingekleurd en gebonden zijn dat unieke verzamelobjecten geworden. We moeten dan denken aan auteurs als J.J. Audubon, (1785-1851), J. Gould (1804-1881) en J.G. Keulemans (1842-1913). De prijzen van dergelijke boeken zijn nu astronomisch, onbetaalbaar gewoon. Boeken over deze vogelgroep, die wel redelijk goed te verkrijgen zijn via antiquariaten en internet, zijn wer-

Mannetje van *Paradisaea minor*, de kleine paradijsvogel.

ken van C.B. Frith, B.M. Beehler, T. Iredale, E.T. Gilliard en W.T. Cooper. Het eerste en beroemdste boek, waarin waarnemingen over paradijsvogels in de natuur beschreven worden, is *The Malayan Archipelago* van Alfred Russell Wallace. Hij was de eerste Europeaan, die een tijd in Nieuw-Guinea verbleef met het doel er de vogels en de insecten te bestuderen.

Wallace was met Charles Darwin medebedenker van de evolutietheorie. Het heeft daarna nog zeker honderd jaar geduurd voordat anderen, onder anderen David Attenborough, deze vogels beter bestudeerden. De eerste boeken over deze vogels verschenen rond 1830. De eerste, echt goede filmbeelden zijn recent (zie de recentie van de dvd van David Attenborough in ohP van december 2005).

bloedzuigers

Het bestuderen van deze vogels in het wild is geen pretje. Nieuw-Guinea mag dan wel geen al te gevaarlijke dieren kennen, het stikt er van de muggen en de bloedzuigers. Vooral die laatste weten een verblijf op het eiland grondig te verpesten. Het is trouwens niet duidelijk, waarom er daar zo veel van die plaaggeesten zijn. Door de relatieve armoede aan zoogdiersoorten lijkt het aantal soorten en de hoeveelheid bloedzuigers niet in overeenstemming met

elkaar. Paradijsvogels houden zich vooral op in de toppen van de bomen, wat het observeren ook niet makkelijk maakt. Door zulke redenen zijn er betrekkelijk laat pas filmbeelden van deze vogels gemaakt. In 1957 al heeft David Attenborough geprobeerd deze vogels te filmen. Twee vogels heeft hij toen kunnen filmen, in zwart-wit. Door de technische ontwikkeling en lenzen en dergelijke heeft het tot 1997 geduurd, voordat er echt goed filmmateriaal beschikbaar kwam, weer door David Attenborough. Vele soorten van iedere groep paradijsvogels. Het is ook heel kostbaar om dergelijke filmexpedities te organiseren. Ook dat heeft er toe bijgedragen, dat het zo lang heeft geduurd. Wallace in de negentiende en Attenborough in de twintigste eeuw zijn de belangrijkste informatiebronnen over het leven van deze vogels. Naarmate Nieuw-Guinea toegankelijker wordt, verbreedt het onderzoek naar deze vogels zich ook. Recent (in 2006) is er nog een nieuwe paradijsvogelsoort herontdekt.

Al grofweg vijftigduizend jaar leven er mensen op Nieuw-Guinea, die dus op een bepaald moment de vogels zijn gaan gebruiken als versiering van hun culturele leven. Nadat wij Europeanen het eiland leerden kennen en voor het eerst de vogelhuiden zagen, die scheepslui meegenomen hadden, begon ook in

Europa de fascinatie voor deze vogels. De eerste huiden waren nog bestemd voor koningen en keizers, die ze tentoonstelden in hun rariteitenkabinetten.

hoedjes

Al snel had men in de gaten, dat er handel inzat. Tegen de eeuwwisseling van 1800 naar 1900 bestond er uitgebreide handel in paradijsvogelhuiden voor collecties, maar voornamelijk voor op hoedjes van voorname dames. Tussen 1904 en 1908 werden bijvoorbeeld bij de Londen auction sale honderdvijfenvijftigduizend paradijsvogelhuiden verkocht. In 1908 werd een wet van kracht, die het vangen en handelen in paradijsvogels verbood op Nieuw-Guinea, dat op dat moment onder toezicht stond van Engeland. Het heeft nog tot ongeveer 1931 geduurd, voordat de totale handel in levende of dode vogels verboden werd. Een van de bekendste verzamelingen paradijsvogelhuiden was die van Lord Walter Rothschild (1858-1937). In Tring, Engeland bezat hij de meest uitgebreide collectie, die er bestond en nog bestaat.

Door financiële problemen is deze collectie in 1931 verkocht aan het American Museum of Natural History in New York. De huiden, die in Nederland bij musea en particulieren te zien zijn, stammen allemaal uit het begin van de

Paradisaea apoda in Papuastijl opgezet.

twintigste eeuw, toen Nieuw-Guinea nog van ons en Duitsland was. Het is nu alleen de mensen op Nieuw-Guinea zelf toegestaan op de vogels te jagen voor traditionele gebruiken. Tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw doken nog af en toe levende vogels op in de vogelhandel. Op dit moment hebben alleen de Bronx Zoo in Amerika en het vogelpark Walsrode in Duitsland nog levende vogels.

Het ziet er voor de paradijsvogels als diergroep goed uit. Van de 42 soorten

paradijsvogels is er niet één in zijn voortbestaan bedreigd. Hun natuurlijke leefomgeving is nog behoorlijk intact. Men heeft in het verleden ook niet kunnen constateren, dat al het wegvangen van al die vogels invloed had op de populatie. Maar met zulke aantallen weggevangen vogels moet dat bijna wel.

kruisen

Op de eendenfamilie Anantidae na is er geen vogelgroep, waarbij kruisingen tussen soorten en geslachten zo vaak voorkomen als bij de paradijsvogels.

In het verleden zijn er vele zeldzame soorten beschreven naar aanleiding van een enkele opgezette vogel. Dat blijken achteraf meestal kruisingen te zijn, vandaar hun zeldzaamheid. Waarom dat fenomeen bij deze vogels voorkomt, is voor een groot gedeelte nog onbekend. De soorten, waarvan de mannetjes in groepen pronken, kruisen nog het meest.

Dat kan komen, omdat de vogels generaties lang bij dezelfde boom blijven en die dansplaatsen voor andere soorten ook goed bekend zijn. Soorten komen vaak bij elkaar in de buurt voor. Zodat een vrouwtje in de paartijd zo met de voortplanting bezig is, dat ze de verleiding van die andere mannetjes niet kan weerstaan. Van de Raggianaparadijsvogels is bekend, dat die wel met soorten van vier andere geslachten wisten te kruisen. Genetisch gezien zijn het wel geslachten, die dicht bij elkaar staan, die kunnen kruisen.

Onderzoek van DNA is nodig om er precies achter te komen, hoe dit zit. Vrouwtjes van paradijsvogels kiezen hun partner alleen op het uiterlijk. De mannetjes dragen op geen enkele manier bij aan het broeden of de verzorging van de jongen. Hoe een vrouwtje een bepaald mannetje kiest, is ook niet geheel duidelijk. Want is de mooiste man ook degene met het beste erfelijk materiaal? Voor ons zien de mannen van een bepaalde paradijsvogelsoort er allemaal hetzelfde uit, maar het is bekend, dat alleen mannetjes, die op een bepaalde tak in de grote boom zitten, mogen paren. Heeft hij dat plekje veroverd door erg mooi te dansen? De vogels pronken alleen bij het krieken van de dag. Dat werpt de vraag op, waarom ze zulke mooie veren hebben, als ze die alleen in het halfdonker laten zien. Gevochten wordt er niet bij deze vogels.

Bij andere soorten paradijsvogels, die alleen pronken op een boomstam of op een arena op de oerwoudbodem, is alles

Paradisaea apoda op z'n Europees opgezet.

Cicinnurus regius, de koningsparadijsvogel.

wat duidelijker. Hier pronkt een mannetje tot er een vrouwtje komt, dat bereid is tot paring. Deze arena's worden door de vogels erg netjes gehouden. Als er ook maar een blaadje naar beneden valt, ruimt de vogel dit direct op. Tevens verwijderd hij zelf ook blaadjes van struiken, zodat een vrouwtje hem beter kan bekijken. Er zal nog veel onderzoek verricht moeten worden bij deze vogels om enig inzicht in hun levenswijze te krijgen. Het meeste, wat we tot nu toe weten, is vooral theoretisch naar aanleiding van al die vogelhuiden, die vroeger veel verzameld werden.

gevangenschap

Het is voor vogelliefhebbers helaas niet mogelijk paradijsvogels te bezitten. Alleen enkele dierentuinen hebben nog toestemming deze te houden. Erg moeilijk te houden zijn ze niet. In het verleden hebben vele mensen deze vogels in hun volières gehad en dat ging jarenlang prima. Maar toen men doorkreeg, dat kweken van dergelijke vogels ook belangrijk was, waren de regels aangescherpt en kwamen er dus geen nieuwe vogels meer bij. Nu zijn er dus wereldwijd slechts een handvol plekken buiten Nieuw-Guinea, waar paradijsvogels te zien zijn.

Vele van de vroeger geïmporteerde dieren gingen op een gegeven moment dood aan 'ijzerstapelingsziekte'. Dat is een ziekte, die bij vruchten- en insectenetende vogels wel vaker voorkomt. Omdat ijzer in hun natuurlijke dieet zo weinig voorkomt, houdt het vogellichaam elk spoortje ervan vast. In gevangenschap zit er relatief veel ijzer in het voer. Dat stapelt zich in het vogellichaam dus op en daaraan sterven de dieren uiteindelijk. Toen men dit eenmaal te weten kwam, was het voor de paradijsvogels te laat. IJzerarm vogelvoer is pas sinds kort op de markt. Zodoende zijn de vogels in gevangenschap zo goed als verdwenen. De dierentuinen, die nu nog paradijsvogels houden, hebben geen echte problemen met het houden van deze dieren. Wallace nam van zijn reis naar Nieuw-Guinea twee paradijsvogels mee terug naar Engeland. Tijdens de lange boottocht moest hij die in leven houden met rijst, fruit en kakkerlakken. Dat vonden de vogels prima. Ook het verplaatsen van de tropen naar onze streken deed de vogels geen kwaad. Ze hebben jarenlang in de dierentuin van London geleefd.

Ook Blijdorp heeft paradijsvogels gehouden, midden jaren zeventig. Er zijn daar

zelfs eieren van deze vogels gelegd. Het moeilijkste onderdeel van het houden van deze soorten is, dat vele in groepen dansen en de vrouwtjes daar hun keuze maken. Dat zou betekenen, dat ze gehouden moeten worden in een grote kas met groepen van deze vogels om hun natuurlijke gedrag tot uiting te laten komen. Dat alleen al stuit op praktische problemen. Ik zag ook in een vogelpark een mannetje van de rode paradijsvogel in een volière in een grote kas samen zitten met een boomkangoeroe, ook uit Nieuw-Guinea. Dat dier eet dan wel geen vogels, maar een echt gelukkige combinatie lijkt het me niet.

Met dank aan:

- Sir David Attenborough voor het gebruik maken van zijn materiaal.
- Museum Natura Docet in Denekamp voor het mogen fotograferen van hun opgezette vogels.
- Vogelpark Walsrode voor het fotograferen van hun levende vogels.
- Michael J. Tyler voor zijn informatie over het verzorgen van paradijsvogels in gevangenschap en het beschikbaar stellen van de foto.

Erik Wevers
Bibliotheca Okipipi & Paradisi